

Aristoteles'te Sanatın Neliği ve İşlevi

Özet

Bu makalenin ana amacı, Aristoteles'in sanatın neliği ile işlevi konusundaki görüşünü, bu ikisi arasındaki ilgileri kurarak ve buradaki ortak temellerin neler olduğunu göstererek irdelemektir. Aristoteles'in sanatın işlevi konusundaki derin görüşünün temelinde, onun sanatın neliğine ilişkin düşünceleri ve belirlemeleri yer almaktadır. Bu ikisi arasında kurulacak bağın temelinde ise duyusallığa bağlı sığ bir duygusallık ve yarar etkili sıradan hazlar değil, öğrenme, tanıma, anlama, bilme gibi etkinlikler ve kafaca gelişmiş bir kişinin karakterine ilişkin olan bir beğenin varlığı yer almaktadır. Öyle ki, Aristoteles, sanata özgü hoşlanmanın ve sanata özgü bilginin özelliği konularında sanatla felsefe arasında benzerlik kurmaktadır. O, bir taklit olan sanat yapıtlarından hoşlanmanın ve bu hoşlanmayla birlikte günlük yaşamdaki duyguların değişerek dönüşmesinin temelinde de öğrenme ve bilme etkinliklerini koymuştur. Buradaki hoşlanmaya temel olan bilginin özelliği ise bunun olanaklar bütününe ilişkin bir bilgi olmasıdır. Bu özelliği ile sanat, insana, yaşantılara ve eylemlere ilişkin olan çeşitli olanakların bilgisini vermektedir. Aristoteles'in görüşünde sanatın nesnesinin ve bilgisinin bu şekilde geniş kapsamlı ve felsefi temelli bir özelliğe sahip olması, onun sanatın işlevine ilişkin görüşünün boyutlarını da genişleterek evrensel olana açmaktadır. Aristoteles, sanatın haz vermenin yanında insana olan etkisiyle ilgisinde daha yüksek bir değer taşıyıcısı olduğuna işaret etmektedir. Ona göre, sanatın üstün değeri, karaktere ve eyleme ilişkin olarak çeşitli zihin durumları yaratabilme ve de insanlarda doğru ve etik olan yönünde bir yatkınlık meydana getirebilme işlevinde bulunur. Makalenin devamında, Aristoteles'in sanatın bu işlevine ve insan üzerindeki etkisine ilişkin görüşünün zengin boyutları, aynı zamanda, katharsis, hamartia, insan sevgisi gibi kavramlarla olan ilgisi de kurularak, gösterilmeğe çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Aristoteles, Sanatın Neliği, Sanatın Nesnesi, Sanatın Bilgisi, Sanatın İşlevi ve İnsana Etkisi.

The Nature and the Function of Art in Aristotle

Abstract

The main purpose of this article is to analyse what Aristotle understands by the nature and function of art. By doing this, I am intending to show the interaction between and the common grounds both of them. The basis of Aristotle's profound view about the function of art lies in his considerations and determinations concerning the nature of art. In turn, the basis of establishing a relation between them lies in the performances such as learning, recognizing, understanding, knowing, and the presence of a taste revealing the character of a mentally educated person, rather than a superficial sentimentalism connected with the sensuality relating to the ordinary pleasures. In such a way that Aristotle draws an analogy between art and philosophy as regards to the characteristics of enjoying and knowing which are peculiar to art. For Aristotle, the acts of learning and knowing also constitute the basis for taking pleasure in art which is called *mimesis* and the basis for the transformation of feelings in everyday life. And the characteristics of the knowledge arising from enjoying refer to a set of possibilities. In this way, the art provides the man with the knowledge of various possibilities with regard to human beings, to their experiences and actions. Thus, the object and the episteme of art with their philosophical ground are, according to Aristotle, very comprehensive so that they broaden the dimensions concerning the function of art by opening them to the universal. In addition to the capacity to give pleasure, the art is, for Aristotle, a conveyer of a higher value in the context of influencing the human beings. Aristotle suggests that the function of art consists of creating various states of mind and giving birth to a predisposition to act right and ethically. In the course of the article I intend, at the same time, to connect Aristotle's profound view about the rich dimensions of art and its impact on man with the concepts such as katharsis, hamartia, and charity.

Key Words

Aristotle, The Nature of Art, The Object of Art, The Function of Art and Its Influence on Human Being.

Aristoteles'te sanatın işlevinin ne olduğu konusunu onun sanatın neliğine ilişkin görüşüne yer vermeden incelemek, pek mümkün görünmüyor. Çünkü onun sanatın işlevi konusundaki görüşünün temelinde, sanatın ne olduğuna ilişkin düşünce ve belirlemeleri yer almaktadır. Aristoteles'e göre sanat, genel olarak taklittir (*mimesis*). O, buradaki taklit terimini, sanatçının taklit etme etkinliğine ilişkin olarak kullandığı gibi, bir taklit ürünü olan sanat yapıtlarına ilişkin olarak da kullanılmaktadır. Çeşitli sanatlar arasındaki farklılık ise, şu üçüne bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Neyin, ne yolla, nasıl taklit edildiğine bağlı olarak, yani taklidin nesnesinin, taklit aracının ve taklidin tarzının ne olduğuna bağlı olarak sanat dalları birbirinden ayrılmaktadır.

Peki, Aristoteles, sanatın işlevi ile ilgisi bakımından buradaki *mimesis* ile neye işaret etmektedir; buna bağlı olarak da buradaki taklidin işlevini nasıl belirlemektedir?

Aristoteles uzmanı, W. David Ross, *Aristotle* adlı yapıtının “Retorik ve Poetika” başlıklı bölümünde bu konuya ilişkin olarak şunları söylemektedir. “O halde taklit nedir? Aristoteles bunu hiçbir zaman bize söylemez. O bu sözcüğü (...) Platon’dan alır.” (Ross, 1993:338). Acaba Aristoteles’te taklit konusu, bu şekilde büyük ölçüde belirsiz midir? Öyle görünüyor ki, Aristoteles’in *Poietika*’nın çeşitli bölümlerindeki sözlerinden ve işaret ettiklerinden yola çıkarak, onun sanatla ilgisinde taklitten neyi anladığını ve neyi anlamadığını belirlemek mümkündür.

Bilindiği gibi daha önce Platon da genel olarak mevcut sanatı – belirli özellikteki müzik bir yana bırakılırsa - taklit olarak belirlemiştir. Platon, bu taklidin düz bir yansıtma olduğunu ileri sürmekteydi. Acaba Aristoteles de Platon gibi, buradaki taklidi fotokopi benzeri düz bir yansıtma olarak mı belirlemektedir?

Platon’a göre mevcut sanat, ideaların yansıması olan duyulur alanın bir yansıması olmak bakımından silik ve değersiz bir kopya niteliği taşır. *Devlet*’in 10. Kitabı 596c-e’deki ayna benzetmesi, onun bu kopyayı düz bir yansıtma olarak belirlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu kopya niteliğine bağlı olarak da sanat, akli ve düşünmeyi bir yana bırakmakta, görünüş yoluyla duyuları ve duyguları uyarmakta ve bilgi verebilmekten uzak kalmaktadır. (Platon, 1971: 599b)

Buna göre, bir taklit olduğu sürece, sanatın işlevi de, aldatıcı ve göz boyayıcı olmanın ötesine geçemeyecektir. Böyle bir sanat, duyguları, taşkın heyecanları çoşturup azdırmak ya da gevşetici yönde etkide bulunmak gibi olumsuz yönde işlevde bulunacaktır.

İmdi, akli, düşünceyi bu şekilde bir yana bırakan bir sanat yoluyla gerçekleşecek bir değişim ve dönüşüm de kuşkusuz pek çok bakımdan olumsuz ve karaktere zarar verici yönde olacaktır. Platon *Devlet*’in 3. ve 10. Kitaplarıyla, *Yasa*’ların 2. Kitabında bir taklit olan sanatın, ideal devlet düzenine ne gibi olumsuz etkilerinin olacağı ve ideal sanatın nasıl olması gerektiği konularına genişçe yer vermiştir.

Aristoteles’in sanat görüşü söz konusu olduğunda, buradaki taklidin farklı bir anlam kazandığını ve Platon’da olduğu gibi düz bir yansıtma anlamına gelmediğini söylemek mümkün görünüyor. Bu farklı anlam, Aristoteles’in sanatın işlevine ve bu işlevin değerine ilişkin görüşünde de belirleyici olmaktadır. Aristoteles sanata ilişkin belirlemelerinde, olan bitene göre olması mümkün olanı, bir başka deyişle gerçekleşmiş olana göre gerçekleşebilir olanı her zaman odak noktasında bulundurmıştır.

Burada, Aristoteles’te taklidin neliği ile ilgisinde etkisinin ne olduğu konusunu, *Poietika*’dan seçeceğimiz bir alıntı üzerinden giderek anlamaya çalışalım. Aristoteles, bu bölümde, sanatın ortaya çıkmasında ve varlığını sürdürmesinde rol oynayan nedenlerin neler olduğunu konu edinmekte ve iki ana nedenden söz etmektedir. İkisi de doğal olan bu nedenlerden biri insanda doğuştan varolan ve çocukluktan itibaren gelişen taklit etme dürtüsüdür.(instinct); diğeri ise taklit edilen şeyler karşısında duyulan hoşlanmadır ki, bu da insan için karakteristiktir. Aristoteles konuya ilişkin olarak şunları söylemektedir:

“Şiir sanatını iki neden ortaya çıkarıyormuş gibi görünüyor ve bunların ikisi de doğal nedenlerdir. Nitekim hem taklit etme hem de herkesin taklitlerden hoşlanıyor olması, çocukluktan itibaren insanlarla birlikte gelişen bir özelliktir.

(Öteki canlılardan da bu bakımdan ayrılırlar. Çünkü insan taklit etmeye en yakın canlıdır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla edinir.) Bunun kanıtı ise eserlerde ortaya çıkan durumdur: Nitekim resimlerine bakmaktan en çok hoşlandığımız şeyler, yaşamda tiksinti duyarak baktığımız şeylerin resimleridir; son derece iğrenç hayvanların ve cesetlerin görüntüleri. Bunun nedeni şu: Öğrenmek, yalnızca filozoflar için değil, diğer insanlar için de en haz verici şeydir; (...). Resimlere bakmaktan zevk almamızın nedeni, bakarken öğrenmek ve her birinin neye ilişkin olduğu konusunda, bu mu, yoksa şu mu olduğu konusunda sonuç çıkarmaktır.” (Aristoteles, 2005:1448b 5- 15).

Bu alıntıda, taklidin neliği konusuyla ilgisi bakımından önem taşıyan ve birbiri ile bütünleşen önemli belirlemeler yer almaktadır. Bunlara aynı alıntı üzerinden ilerleyerek sırasıyla yer verelim. Konumuz açısından öncelikle önemli olan, Aristoteles'in burada taklidin bilme ve öğrenme ile olan bağımlı kurmuş olmasıdır. O, insan gelişiminin daha ilk evrelerinden itibaren taklidin bilgi ile bir bağımlı olduğuna bu alıntıdaki şu cümle ile işaret etmektedir: İnsan, “Öteki canlılardan da bu bakımdan ayrılır. Çünkü insan taklit etmeye en yakın canlıdır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla edinir.” (Aristoteles, 2005: 1448b 5- 15). Sanat alanı söz konusu olduğunda, onun, bu bilgiye yönelme, bilgiyi arama bağımlı, hem sanatçının yaratıcı etkinliğine ilişkin olarak hem de sanat yapıtlarının işlevine ilişkin olarak kurduğu söylenebilir.

Konuya sanat yapıtlarının işlevi açısından bakıldığında, Aristoteles, bir taklit ürünü olan sanat yapıtlarından hoşlanmanın temelinde bilme, tanıma, anlama, öğrenme isteğinin – hatta merakının da denilebilir - yer aldığına işaret etmektedir. Öyle ki Aristoteles, bu öğrenmeye, bilmeye dayanan hoşlanma konusunda sanatla felsefe arasında bir yakınlık ilişkisi kurmaktadır. O, bilme, tanıma, anlama, öğrenme isteğinden, merakından kaynaklanan hoşlanmanın, yalnız sanat alanında değil, aynı zamanda ve özellikle de felsefe için de geçerli olduğuna, söz konusu alıntıdaki şu cümle ile işaret etmektedir. “Öğrenmek, yalnızca filozoflar için değil, diğer insanlar için de en haz verici şeydir; (...) Resimlere bakmaktan zevk almamızın nedeni, bakarken öğrenmek ve her birinin neye ilişkin olduğu konusunda, bu mu, yoksa şu mu olduğu konusunda sonuç çıkarmaktır.” (Aristoteles, 2005:1448b. 15).

Bu konuda Aristoteles'in sanat ile felsefenin genel olanı, olabilir olanı nesne edinme ve olanak bilgisi verme bakımından benzerlik taşıdığına - ve bu bakımdan, tek olanı nesne edinen tarihten farklı olduğuna - ilişkin belirlemelerini de dikkate almakta yarar vardır. (Aristoteles, 2005: 1451b.5). Aristoteles'in bu noktada - Platon'un uzlaşmaz olarak birbirinden uzaklaştırmış olduğu - sanatla felsefeyi, öğrenmeden, bilgi edinmeden kaynaklandığını belirttiği bu hoşlanma temelinde buluşturduğunu görmekteyiz. Buradan da anlaşılacağı gibi sanata özgü hoşlanmaya temel olan bilginin özelliği, bunun olanaklar bütününe ilişkin bir bilgi olmasıdır. Bu özelliği ile sanat, insana, yaşantılara ve eylemlere ilişkin olan çeşitli olanakların bilgisini vermektedir. Sanat bu bilgiyi, nesne edindiğini ya söylenildiği veya sanıldığı gibi ya olup bittiği veya olmakta olduğu gibi ya da olması gerektiği gibi tasvir ve taklit etme yoluyla vermektedir. (Aristoteles, 2005: 1460b.10).

Sanat yapıtlarının işlevi ile ilgili olarak üzerinde durulması önem taşıyan bir diğer konu ise şudur: Aristoteles, sanat yapıtları karşısında duyulan ve öğrenmeden kaynaklanan derin hoşlanma konusu ile sanat yoluyla duyguların değişimi ve dönüşümü

konusu arasında bir bağ kurmaktadır. Yukarıda bütününe yer verdiğimiz alıntıda sanat yapıtlarından hoşlanma konusunda şunları söylemektedir Aristoteles: “Bunun kanıtı ise eserlerde ortaya çıkan durumdur: Nitekim resimlerine bakmaktan en çok hoşlandığımız şeyler, yaşamda tiksinti duyarak baktığımız şeylerin resimleridir; son derece iğrenç hayvanların ve cesetlerin görüntüleri. Bunun nedeni şu: Öğrenmek, (...) en haz verici şeydir.” (Aristoteles, 2005:1448b. 10).

Buna göre denilebilir ki, sanattaki öğrenmeye dayalı hoşlanma, yaşamda uzağında durulanı, üzüntü verici, rahatsız, tedirgin edici, hatta tiksinti bile uyandırıcı olanı bize yakınlaştırabilmektedir. Bizdeki ona ilişkin mevcut uzaklık ve kaçınma duygusunu, ona yaklaşma ve ondan hoşlanma yönünde değiştirerek dönüştürebilmektedir. Aristoteles, *Poietika*'da resim sanatını örnek vererek işaret etmiş olduğu duygulara ilişkin değişme konusuna, *Politika*'nın V111. Kitabında da - bu kez müzikten ve heykelden de örnek vererek - yer vermektedir.

Burada kısa bir parantez açarak, Aristoteles'in, bu özellikli hoşlanmanın aynı zamanda, yapıttaki birlikli bütünü varlığından kaynaklandığına da işaret etmiş olduğunu belirtelim. O, belirli bir sanat yapıtının değerini belirleme konusunda, yapıta özgü bütündeki bağlantıları, ilişkileri, nedenleri ve niçinleri ile birlikte göz önünde bulunduran bir bakış açısıyla yol almanın önemine dikkati çekmektedir. Örneğin, bir sanat yapıtını ahlaki açıdan değerlendirirken, bütünü dikkate almanın gerekli olduğuna şu sözlerle işaret etmektedir:

“Söylenen ya da yapılan bir şeyin iyi olup olmadığı söz konusuysa, bunların soylu mu yoksa bayağı mı olduğuna karar vermek için yalnızca sözün ya da yapılanın kendisine bakmak yetmez; söyleyene ya da eyleyene, kime karşı, ne zaman, kimin için ya da hangi amaçla söylenmiş veya yapılmış olduğuna da –söz gelişi daha büyük bir iyiliğe ulaşmayı mı, yoksa daha büyük bir kötülükten kaçınmayı mı amaçladığına da- bakılmalıdır.” (Aristoteles, 2005:1461a5).

Bütün buraya kadar sözü edilenlerden de anlaşılacağı gibi Aristoteles'in sanat yapıtlarıyla ilgili olarak sözünü ettiği bu hoşlanma, sıradan, yüzeysel, entelektüel boyuttan yoksun bir hoşlanma değildir. Aristoteles *Politika*'da sanata özgü hazzın yeme, içme hazzı gibi - yarar etkili hazlardan farklı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre buradaki hoşlanma, önceden eğitilmiş ve kafaca gelişkin bir kişinin karakterinin parçası olan bir beğeniye ilişkindir.

Öte yandan sanat, bu özellikli beğeniden öze farklı olan, eğlendirme, rahatlatma, dinlenme gereksinimini doyurma gibi herkesçe paylaşılan hazlar da sağlamaktadır. Aristoteles, kendi içlerinde çok da değerli olmadıklarını belirttiği bu türden hazları sanat dışındaki başka şeylerin de – örneğin uykunun ya da içkinin – sağlayabildiğini söylemektedir. İşte tam da bu noktada Aristoteles, sanatın bu gibi yaygın hazları sağlamanın dışında insana olan etkisiyle ilgisinde daha yüksek bir değer taşıyıcısı olduğuna işaret etmektedir. (Aristoteles,1975: V111, 5). Ona göre, haz vermenin yanında karaktere ilişkin olarak çeşitli zihin durumları yaratma ve insanlarda doğru olan yönünde bir yatkınlık meydana getirme işlevinin olması, sanata üstün değerini vermektedir. Aristoteles, müziğin bu konudaki işlevine ilişkin olarak şunları söylemektedir:

“İnsanların müziğe yönelmelerinin, müzikle uğraşmalarının (...) baş nedeni, anlaşılın, dinlendirici olmasıdır. Yine de şunu sormalıyız. Çoğun durum böyle olmakla birlikte, acaba müziğin gerçek doğası, dinlenme gereksinmesini doyurmaktan daha yüksek bir değer taşıyor mu? Müziğin verdiği, kendine özgü bir zevk elbette vardır; bütün çağlar ve her türden insan bunu beğenir ve bundan hoşlanır. Fakat biz herkesin onda bulduğu genel hazzı paylaşmaktan fazlasını yapmalıyız; müziğin karakter ve zihin üstünde herhangi bir etkisi olup olmadığını araştırmamız gerekiyor. (...) Ve elbette, müziğin gerçekten de böyle bir etkisi olduğu birçok örnekten bellidir. (...) Bunların kişiliği etkilediği, insanları çılgın gibi heyecanlandığı, - hem bir zihin hem de bir ahlak durumu olarak güçlü bir heyecan yarattığı - gayet iyi bilinmektedir. (...) Yine Seyirlik icraları da dinlerken, bütün insanlar, kullanılan melodi ritimlerin de ötesinde icraya uygun bir biçimde etkilenirler. Müzik haz verici şeyler sınıfına girdiği ve orada erdem, doğru zevk almak, doğru şeyleri beğenmek olduğu için, açıktır ki, doğru yargıdan ve iyi ahlak ve soylu eylemler karşısında zevk almaktan başka (müzik yoluyla) (...) edinilecek bir alışkanlık yoktur.” (Aristoteles, 1975: V111, 5).

Bu alıntıda sözü edilenler, Aristoteles'in sanata özgü etkinin özelliğini belirlerken bu etkinin ahlaki niteliklerle ve etik tutumla olan ilgisini de kurduğunu göstermektedir. Onun, gerek tragedyanın gerekse müziğin işlevini belirlerken yer verdiği ünlü *katharsis* kavramı da bu konuyla yakından ilgilidir. Aristoteles'in sanatın işleviyle ilgisinde konu edindiği *katharsis*'e ilişkin olan - ve ne yazık ki bir bölümü kaybolmuş - belirlemelerin, kendinden sonraki sanat görüşleri üzerinde etkili olduğunu görmekteyiz. Terimin tarihsesi söz konusu olduğunda, “Eski Yunanda *katharsis* sözcüğü bir hekimlik terimi olarak kullanılmış. Kötü ve zararlı maddelerin vücuttan atılması anlamına gelirmiş. Bu sözcüğün dinsel ve ahlaksal anlamda, mecazi olarak da kullanılabilirdiği söylenmektedir.” (Şener, 1982: 39).

Aristoteles'in *katharsis*'e ilişkin belirlemelerinin etik odak noktalı olduğunu ileri süren görüşlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu konuda özellikle Lessing'i ve onun görüşünü büyük ölçüde destekleyen G. Lukacs'ın görüşünü anmakta yarar vardır. Buna karşılık, Aristoteles'in *katharsis*'in anlamını kesinlikle etik bir bağlam içinde belirlemediğini ve buradaki ağırlık noktasının özellikle hazza yönelik olduğunu ileri sürenler de vardır. Örneğin, *Aristoteles* adlı yapıtında, W. D. Ross, filozofun gerek *Politika*'daki müzik üzerine olan, gerekse *Poietika*'da tragedyaya üzerine olan tartışmalarında, sanata ilişkin olarak kullandığı *katharsis*'e, etik bir anlam değil, hazzı hedefleyen bir anlam yüklemiş olduğunu ileri sürmektedir. Ross konuya ilişkin olarak şunları demektedir: “Arındırıcı melodiler, etik olanlardan (...) ayrılır. Bu Aristoteles'in tragedyaya açıklamasını, tutkuların arınmayı da içeren ahlakçı bir açıklama kılanları çürütmek için hemen hemen yeterlidir. Tragedyanın en fazla hedeflediği şey hazdır.” (Ross, 1993:346). Ross, burada söz konusu olan hazzın özel türden bir haz olduğunu ayrıca belirtmektedir.

Ross'un buradaki bakışının temelinde yer alan bir soru olarak, “Aristoteles'e göre *katharsis*, hazla mı yoksa etikle mi ilgilidir ya da tragedyanın yöneldiği erek haz mıdır yoksa etik özellikli midir?” sorusunun bizi konunun özünden uzaklaştıracağını söyleyebiliriz. Çünkü tragedyaya ve belli özellikli müziğe özgü bir etki olarak *katharsis*'in birbiriyle bütünleşen farklı boyutları vardır. Denilebilir ki *katharsis*, hem etikle ilgili temelleri olan hem duygularda bir dönüşüme neden olan hem de sonuçta

hoşlanma yaratan bir etkidir. Aristoteles'e göre sanat alanında etik temellerle hiçbir ilgisi olmayan ya da hazzın hiç söz konusu olmadığı bir *katharsis*'ten söz etmek pek mümkün görünmüyor.

Sanattaki *katharsis* yoluyla acıma, korku, coşku gibi duyguların ileri ölçüde etkin hale getirilerek sarsıcı ve içe işleyici bir derinlikte hissettirilmesi, bu duygularda bir değişme ve dönüşmeye yol açarak insanlarda- sanki arındırıcı bir sağaltmadan geçmişler gibi - bir duruluk, arınmışlık, dinginlik, hoşnutluk hali yaratabilmektedir. Aristoteles, *Politika*'da bu konuyu şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Bazı kimseleri kuvvetle etkileyen herhangi bir duygu, hepsinde daha çok ya da daha az ölçüde vardır; örneğin acıma ve korku, ama özellikle de bu ‘coşkunluk’. Coşku, bazı kimseleri kuvvetle etkileyen bir çeşit heyecandır. Bu duygu dinsel müzikten kaynak alabilir; insanların bu melodileri dinlerlerken, sanki artıcı bir sağaltmadan geçmişler gibi, adeta ayaklarının üstünde dikildikleri görülmektedir. Acıma, korku ya da öteki duyguları hissedenler de bu duygunun kendilerine işlediği ölçüde tıpkı öyle etkileniyor olmalıdır. Hepsine hoş bir arınma (...) duygusu gelmektedir.” (Aristoteles, 1975: V111, 7).

Tragedya söz konusu olduğunda, bu sanat türünde, özellikle korkutucu, üzücü, acıma uyandırıcı özellikli eylemlerin taklidi, seyircide bu duyguların harekete geçirilmesini ve ileri ölçüde sarsıcı etki yoluyla arındırılmasını sağlamaktadır. *Poietika*'da konuya ilişkin olarak şunları söylemektedir Aristoteles: “Tragedya, soylu, tamamlanmış bir eylemin taklididir. (...) Tragedya eyleyenleri taklit eder; bunu da bir anlatı aracılığıyla değil, uyandırdığı acıma ve korku aracılığıyla bu tür duyguların arınmasını sağlayarak yapar.” (Aristoteles, 2005:1449b 25). Sanat değeri üstün olan bir tragedya özü olan hoşlanma da, olay örgüsü, “seyircinin olan bitenlerden dolayı içini titretecek ve onda acıma ve korku duyguları uyandıracak şekilde” kurulmuş olan bir öykünün yarattığı hoşlanmadır. (Aristoteles, 2005: 1453b 5-10)

Aristoteles, tragedyanın uyandırdığı - ve ayrılmazca bir arada olan - acıma ile korkunun ayrı ayrı neye ilişkin olduğunu ise şu şekilde belirlemektedir. Bunlardan “biri layık olmadığı mutsuzluğa düşen kişiye karşı, öteki, bize benzeyen kişiye karşı duyulur; acıma layık olmayana, korku da bize benzeyene.” (Aristoteles, 2005: 1453a 5). Burada, benzer kaderin kendi başına da gelmesinden korkmanın ya da bilinmezlik özelliği taşıyan kader karşısında ortak bir korkuyu paylaşmanın söz konusu olduğu söylenebilir. *Retorik*'te, aynı duygularla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Kendimiz için korktuğumuz şey başkalarının başına gelince bizde acıma duygusu uyandırır.” (Aristoteles, 1995: 386a 25). Aristoteles'in trajik etkinin gücü için gerekli bulunduğu insan sevgisi uyandırma konusu, bütün bu sözlerle yakından ilgili görünmektedir.

O, trajik etkinin değerini belirlerken, bu etkinin aynı zamanda insan sevgisi uyandırma ile bir arada olması gerektiğine işaret etmektedir: “Ozanlar istedikleri şairiye, baht dönüşleri ve yalın eylemlerde ulaşmayı amaçlarlar; trajik olan ve insanlık sevgisi uyandıran da budur.” (Aristoteles, 2005: 1456a 20). Gerçi acıma ve korku olmadan, yalnızca insan sevgisi uyandırmak trajik etki için yeterli değildir. Öte yandan bu iki duygunun yanında insan sevgisi uyandırma özelliğine de sahip olmak, yani bu üçünün bir arada olması, Aristoteles'in trajik etkinin gücüyle ilgili olarak gerekli bulunduğu bir niteliktir. Aristoteles, bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Tragedya (...) ne mutsuzluktan mutluluğa yükselen kötü insanları (bütün tragedyalar arasında tragedyaya en uzak durum budur; bu tür düzenlemeler gerekli hiçbir özelliğe sahip değildirler, bu nedenle ne insan sevgisi ne korku ne de acıma uyandırılırlar), ne de mutluluktan mutsuzluğa düşen büsbütün kötü insanları göstermelidir. (öyküleri bu şekilde düzenlemek, belki insan sevgisi uyandırabilir ama ne acımaya ne de korkmaya yol açar.” (Aristoteles, 2005: 1452b 35)

Tragedyaya özgü acıma ve korkuyu uyandırabilecek nitelikteki bir öykü, büyük bir yanlışın, kusurun, zaafın (*hamartia*) neden olduğu, yıkıma götüren kaçınılmaz bir eylemden dolayı mutluluğun mutsuzluğa dönüştüğü bir yaşamı konu alır. Bu eylem, insanlar arasında mutluluk içinde yaşayan, ahlakça olağanüstü olmayan ama kötü de olmayan, onurlu birinin kaçınılmazca işlediği bir hataya, suça ilişkindir. Niyeti kötü olmayan bir kimsenin, kaçınılmazca işlediği ve yaşamının akışını layık olmadığı bir mutsuzluk yönünde tersyüz ederek trajik yıkıma neden olacak, büyük bir hataya ilişkin olan bir eylemdir bu:

“Tragedyanın konusu olan kişi ne erdem ve adalet bakımından öteki insanlardan üstündür ne de kötülüğü ya da acımasızlığı yüzünden mutsuzluğa düşmüştür.(...) ama bir yanlış nedeniyle mutsuzluğa yuvarlanmış kişidir tragedyanın konusu. Sözgelisi Oidipous ve böylesi soylardan gelen önemli insanlar.” (Aristoteles, 2005: 1453a 10).

Aristoteles'in tragedya yoluyla uyandırılması gereken acıma ve korkuyu, öncelikle erdem ve adalet bakımından başkalarından üstün oluşa ya da tam tersine kötü veya acımasız oluşa değil de ahlakça olağanüstü olmayan ama kötü de olmayan bir kimsenin, kaçınılmaz bir eylemine, bir kusura, yanlışlığa ya da talihsizliğe bağlaması önemli görünüyor. Onun tragedya yoluyla uyandırılan insan sevgisini de bu çerçevede düşündüğü söylenebilir ki, bunun, daha önce sözünü ettiğimiz öğrenmeden, tanımadan kaynaklanan yakınlık duyma ve hoşlanma ile de ilgisi kurulabilir. Tragedyadan doğan acıma ve korku, olayların akan örgüsü içinde yaşantısı mutluluktan felakete, yıkıma dönüşmüş olan bir kimsenin başına gelenler ve bütün bu olan bitene neden olan bir yanlışın yol açtıkları karşısında duyulur.

Denebilir ki buradaki acıma ve korku, insan olmak bakımından bize benzeyen, buna bağlı olarak da kendimizi yakın duyduğumuz kişinin, belirli bir kaçınılmazlığın yol açtığı eylemi nedeniyle, hak etmediği halde başına gelenler, gelebilecek olanlar karşısında - onun için, onun adına - duyulur. Karşıdakini göz önünde bulundurarak duyulan bu iki güçlü duyguya eşlik eden insan sevgisi de, buradaki acıma ve korkuyu, bir kaçınılmazlık ya da yanlış nedeniyle herkesin başına gelebilecek olanlar karşısında ve insan olan herkes adına duyma yoluyla, sınırlarını evrensel olan yönünde genişletir.

Kişinin kendini yapının dünyasına koşulsuz ve yoğun adayışı yoluyla, ben'in sınırlarının genel olan yönünde genişlemesi ve duygularda arınma yönünde yaratılan dönüşüm olarak (*katharsis*), yalnız tragedyaya değil aynı zamanda müziğe ve genel olarak güzel sanata özgü bir etkidir. Aristoteles'in sözünü ettiği yücelme duygusunun ve sanata özgü hazzın sağlanmasının önemli bir kaynağının da bu noktada - yani sanat yoluyla ben'in sınırlarının evrensel olana açılmasında - bulunduğunu söylemek mümkün görünüyor.

Kaynakça

ARİSTOTELES (2005) *Poietika*, (Çeviren: Nazile Kalaycı), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

ARİSTOTELES (1975) *Politika*, (Çeviren: Mete Tuncay), İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

ARİSTOTELES (1995) *Retorik*, (Çeviren: Mehmet. H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

PLATON (1971) *Devlet*, (Çeviren: S.Eyübođlu, M. A. Cımcoz), İstanbul: Remzi Kitabevi.

PLATON (2007) *Yasalar*, (Çeviren: Candan Şentuna – Saffet Babür), İstanbul, Kabalıcı Yayınları

ROSS, W.D. (1993) *Aristoteles*, (Çev. Ahmet Arslan), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

ŞENER, Sevda (1982) *Dünden Bugüne Tiyatro*, Adam Yayınları.